

A világgazdasági növekedés hosszú, közép- és rövid távú hatótényezői 2013-ban*

Farkas Péter,
az MTA Közgazdaság- és
Regionális Tudományi Kutató-
központ Világgazdasági Intéze-
tének főmunkatársa
E-mail: farkas.peter@krtk.mta.hu

A világgazdaság növekedési üteme a hatvanas évektől évtizedről évtizedre lassult, míg a perifériás és félperifériás országoké a kétezres években újra gyorsulni kezdett. A cikkben, egyebek között, e több évtizedes tendenciák okairól is szó van. A válság kitörése óta (középtávon) az állami mentőcsomagok ideiglenesen fellendülést hoztak 2010-ben, de elodázták a felesleges tőkék leírását (a hatalmas pénzügyi buborék és a nem kihasznált termelőkapacitások megszüntetését). Ez csapdahelyzetet teremtett, a válságot elhúzódóvá, a globális gazdaságot törékennyé teszi. A rövid távú elemzés a gazdaságpolitikák hatását szemlélteti. Az elmúlt kétéves időszak adatainak vizsgálata azt mutatja, hogy a legtokeerősebb és egyben hitelező országokban összességében anticiklikus gazdaságpolitikát folytattak, de a fellendülés mégis késik. Ugyanakkor például az európai félperifériás országok megszorító politikára kényszerültek. Ez még akkor is a GDP csökkenését vagy stagnálását okozta a legtöbb esetben, ha az export dinamikus volt. Végül a tanulmány a nemzetközi intézmények prognózisai alapján a világgazdaság 2013. évi kilátásaival foglalkozik.

TÁRGYSZÓ:
Világgazdaság.
Gazdasági növekedés.
Gazdasági válság.

* Jelen tanulmány a szerző „A világgazdasági növekedés tendenciái és hatótényezői 2012 közepén” című dolgozatának továbbdolgozott és frissített változata (Farkas [2012a]).

Hat év telt el a világgazdasági válság jelentkezése óta és közel öt év a Lehman Brothers csődjétől, a nyílt növekedési válság kezdetétől. A globális gazdaság továbbra is beteg, egyensúlyi zavarok gyötrik, folyamatosan a gazdasági visszaesés réme fenyegeti. A 2010-es fellendülés adta optimizmus indokolatlan volt. 2011-től újra nőtt a bizonytalanság, a fejlett országok növekedési üteme mérséklődött, Európa 2012-ben recesszióba került, csökkent a feltörekvő országok dinamikája.

A következőkben először áttekintem a világgazdaság főszereplőinek növekedési tendenciáit, azok hosszú (több évtizedes), középtávú (válságidőszaki) és rövid távú (gazdaságpolitikai) meghatározottságát. Ezután szemügyre veszem, és röviden értékelem fontos nemzetközi előrejelző intézmények 2013-ra vonatkozó prognózisait.

1. A korszakos növekedési tendenciák

A fejlett térségek 2011–2012-ben bekövetkezett erősen lassuló, a feltörekvő és fejlődő országok mérsékeltebben visszaeső növekedési üteme olyan hosszú és középtávú folyamatokba ágyazódik, melyek egyben háttérmagyarázatul szolgálnak. Ezzel a közgazdasági szakma általában nem vet számot, túlhangsúlyozza a rövid távú hatások jelentőségét.

Mindenekelőtt arra utalok, hogy *a múlt század ötvenes éveitől kezdve a kapitalista világ átlagos növekedési üteme évtizedről évtizedre mérséklődött*. Kevesen tudják, hogy különösen a globalizációs-neoliberális korszakban, a hetvenes évektől esett a világ összesített GDP-jének dinamikája.

Mint az 1. táblázatban látható, valójában *csak a globális trendeket meghatározó, fejlett országok növekedése fékeződött*, míg a fejletlenebb országok átmeneti lassulás után, különösen a kétezres évektől, igen gyorsan növelték GDP-jüket. A táblázat utolsó oszlopából az is kitűnik, hogy a kétezres évek második, válságos felében a fejlett országok már lényegében stagnáltak, míg a félperifériás és perifériás térségek növekedési üteme nem sokkal mérséklődött. Ázsia meghaladta, Afrika és Latin-Amerika közelítette a hatvanas-hetvenes évek aranykorszakának növekedését.

Itt csak röviden utalhatunk az okokra. A háború utáni fellendülés elsősorban az újjáépítéshez, a keynesi gazdaságösztönző állami szerepvállaláshoz és a „szocialista” konkurrencia által is gerjesztett lakossági fogyasztásnövekedéshez (jóléti államhoz) volt köthető. E korszak „emelyűi” a hatvanas évek végére kimerültek, a profitráták zuhantak, a hetvenes évek első felében jelentős válság és a nyersanyagár-robbanás

akasztotta meg a „békeéveket”. A profitok elapadásából, a ciklikusnál súlyosabb általános csomópontválságból (és az Egyesült Államok világgazdasági pozíciójának gyengüléséből) a kapitalizmus működési modelljének megváltoztatása, az egyre hatalmasabb transznacionális pénzügyi-termelő csoportok érdekérvényesítése, a neoliberais világrend kialakítása, a globalizáció kiteljesítése jelentette a kiutat. Ugyanakkor az új szisztéma sok ellentmondást hordozott, soha korábban nem látott aránytalanságokat és buborékokat halmozott fel fokozatosan a három évtized alatt.

1. táblázat

*A GDP átlagos, illetve éves növekedési üteme évtizedenként
a legfontosabb országcsoportokban és országokban 1961 és 2011 között
(százalék)*

Országcsoport/ország	1961–1970	1971–1980	1981–1989*	1991–2000	2001–2011	2005–2011
Világ	5,3	3,8	3,3	2,9	2,7	1,9
Fejlett országok**	5,1	3,3	3,2	2,6	1,4	0,5
Egyesült Államok	4,4	3,3	3,7	3,6	1,5	0,5
Japán	10,3	4,0	4,5	1,1	0,7	-0,4
Európai Közösség/ Európai Unió	4,6	3,2	2,4	2,3	1,4	0,5
Átalakuló országok***	6,8	5,0	3,5	-4,5	5,2	3,2
Oroszország	–	–	–	-1,8	4,9	2,9
Fejlődő országok	5,9	5,8	3,5	4,9	6,2	5,8
Ázsia	6,3	6,1	5,4	6,2	7,3	6,9
Kína	6,1	5,9	10,9	10,6	10,9	10,8
India	–	3,3	5,7	6,0	8,2	8,0
Afrika	5,5	4,2	1,9	2,6	4,8	3,7
Latin-Amerika	5,5	6,0	1,8	3,1	3,8	3,5
Brazília	–	8,3	3,1	2,8	3,9	4,1

* A forrásban nincs magyarázat arra, hogy miért maradt ki 1990.

** 1971-től a később EU-hoz csatlakozott kelet-közép-európai országokkal együtt számítva.

*** 1961 és 1970 között az európai szocialista országok, 1971-től a volt Szovjetunió és Jugoszlávia országai.

Megjegyzés. A táblázat valutaárfolyamon összesített adatokat közöl.

Forrás: UNCTAD [2010] és UNCTADstat-adatok.

A hetvenes évektől több ok vezetett a fejlett országok növekedési ütemének csökkenéséhez. Itt csak felsorolni tudjuk a legfontosabbakat: a transznacionális társaságok a termelés és a szolgáltató központok egy részét a fejlődő országokba telepítették; a termelés finanszírozása nehezebbé vált, mert ebben a korszakban a pénzügyi befektetések hozadékrátája magasabb lett, mint a termelőkéké átlagos profithozama; a globális lakossági összkereslet több okból lassabban nőtt, mint a korábbi évtize-

dekben;¹ az államokat megfosztották bevételeik egy részétől és gazdaságösztönző eszközrendszerüktől; a forráshiány az államok eladósodásához, illetve egyéb, növekedést fékező külkereskedelmi és fizetési aránytalanságokhoz vezetett. *A kétezres évekre a válságoktól függetlenül is két százalék közeli értékre esett a fejlett országok „természetes” növekedési üteme* (bár 2004 és 2007 között – az általános gyors eladósodástól fütve, a nagy válságot „előkészítve” – összességében elérte az előző évtized 2,8 százalékos átlagát).

Ugyanakkor a fejlődő és felemelkedő országok kifejezetten lendületbe jöttek a kilencvenes és különösen a kétezres években, elsősorban a külföldi vállalatok termelőberuházásai révén, másrészt a hatalmas Kína sajátos állami beavatkozásos piacgazdasági fejlődése, India szárnyalása és például a latin-amerikai államok jó részének baloldali indíttatású fogyasztásösztönzése következtében. Ez az ütem a válság idején (eddig csak) kissé mérséklődött.

2. Középtávú hatások: a válságévek dinamikája

A korszakos tendenciák mellett a világgazdaság jelenlegi helyzetét jelentős mértékben befolyásolja a 2007–2008-ban kezdődött válság lefolyása, azaz a középtávú hatás. A 2. táblázat bemutatja Földünk legfontosabb térségeinek és országainak növekedési ütemeit a válság előtti évtől kezdve. Látható, hogy az Egyesült Államokból kiindult krízis következtében a fejlett országok GDP-je 2008-ban összességében stagnált, 2009-ben 3,5 százalékkal visszaesett (az Egyesült Államokban 3,1, az Európai Unióban 4,2, Japánban 5,5 százalékkal). Ezután a 2010-es év a gyors kilábalás illúzióját keltette (az Egyesült Államok 3,0, az EU 2,0, Japán 4,4 százalékkal növelte a bruttó hazai termékét). 2011-ben azonban a kijózanodás következett, a fejlett országok összesítve csak 1,6 százalék körüli növekedést produkáltak (Japán pedig újra recesszióba került). Végül az ipari országok átlagos növekedése 2012-ben már csak 1,2 százalék volt. Az átlagot főleg az EU 0,2 százalékos éves recessziója nyomta le, miközben az Egyesült Államok 2,2, Japán 2,0 százalékkal növelte a GDP-jét.

Ugyanakkor a feltörekvő és fejlődő országok összesített növekedési üteme csak 2009-ben mérséklődött jelentősebb mértékben (2,7 százalékra), 2010-ben hatalmas ütemű fellendülést mutattak (7,6%), azóta némileg csökkenő trenddel, de viszonylag gyorsütemű a gazdaságuk bővülése (2012-ben összesítve 5,1 százalékot tett ki), azonban nem éri el a válság előtti éveket.

¹ Termelés-kitelepítés az alacsony bérű országokba; a technikai fejlődés a vállalatoknál kiszorítja az értékteremtő munkaerőt, ezzel csökkenti a bértömeget; a bérek és a szociális ellátások aránya csökken (a tőkejövedelmeké nőtt) a GDP-ben stb. (Artner [2010]).

2. táblázat

*A GDP növekedési üteme a főbb országcsoportokban és országokban 2006 és 2013 között
(százalék)*

Országcsoport/ország	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2012. ^{a)}	2013. ^{a)}
	év									
Világ valutaárfolyamon	(4,0)	(4,0)	(1,5)	(-2,2)	(4,1)	(2,9)	(2,5)	(2,6)	2,1	2,1
Világ vásárlóerő-paritáson	5,3	5,4	2,8	-0,6	5,2	4,0	3,2	3,3	(2,9)	(3,1)
Fejlett országok	3,0	2,8	0,1	-3,5	3,0	1,6	1,2	1,2	(1,4) ^{b)}	(1,2) ^{b)}
Egyesült Államok	2,7	1,9	-0,3	-3,1	2,4	1,8	2,2	1,9	2,2	2,0
Európai Unió	3,6	3,4	0,5	-4,2	2,0	1,6	-0,2	0,0	-0,1 ^{c)}	-0,2 ^{c)}
Euróövezet	3,2	3,0	0,4	-4,4	2,0	1,4	-0,6	0,3	-0,5	-0,6
Japán	1,7	2,2	-1,0	-5,5	4,7	-0,6	2,0	1,6	2,0	1,6
Feltörekvő és fejlődő országok	8,2	8,7	6,1	2,7	7,6	6,4	5,1	5,3	(4,7) ^{d)}	(5,3) ^{d)}
Közép- és Kelet-Európa	6,4	5,4	3,1	-3,6	4,6	5,2	1,6	2,2	2,1 ^{e)}	2,1 ^{e)}
Független Államok Közössége	8,8	8,9	5,3	-6,4	4,9	4,8	3,4	3,4	.	.
Oroszország	8,2	8,5	5,2	-7,8	4,5	4,3	3,4	3,4	3,8	2,8
Fejlődő Ázsia	10,4	11,6	7,9	6,9	9,9	8,1	6,6	7,1	.	.
Kína	12,7	14,2	9,6	9,2	10,4	9,3	7,8	8,0	7,8	7,8
India	9,4	10,1	6,2	5,0	11,2	7,7	4,0	5,7	5,8	6,2
Latin-Amerika	5,7	5,8	4,2	-1,5	6,1	4,6	3,0	3,4	3,0	3,5
Brazília	4,0	6,1	5,2	-0,3	7,5	2,7	0,9	3,0	1,5	3,0
Közél-Kelet és Észak-Afrika	6,8	6,2	5,2	3,0	5,5	4,0	4,8	3,1	3,8	3,2
Afrika a Saharától délre	6,4	7,0	5,6	2,7	5,4	5,3	4,8	5,6	3,8	4,2

^{a)} Az Economist Intelligence Unit (EIU), a világ egyik legnagyobb gazdasági-politikai előrejelző intézetének becslése valutaárfolyamon, kivéve a vásárlóerő-paritásos adatokat zárójelben.

^{b)} Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD).

^{c)} Nyugat-Európa.

^{d)} Nem OECD.

^{e)} Átalakuló országok a Független Államok Közösségével együtt.

Megjegyzés. Az utolsó két oszlop kivételével a Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund – IMF) adatai és 2013. évi becslése vásárlóerő-paritáson, kivéve az adatok zárójelben, melyek valutaárfolyamúak.

Forrás: IMF [2013] 149–155. old., EIU [2013]; *The Economist* [2013].

Kína és India kimagasló növekedési üteme is csökkent a válság előtti pár évhez képest, de még elég jelentős (becslés szerint 7,8, illetve 4,0 százalékos volt 2012-ben).² A magyarázat: a történelmi tapasztalat (például az 1929–33-as nagy válság ta-

² Oroszországot és főleg Brazíliát jobban érintette a válság. Latin-Amerika, a Közél-Kelet és Fekete-Afrika kielégítő, 3-5 százalékos ütemet produkál. Közép- és Kelet-Európa azonban jobban idomul a fejlettek tendenciáihoz, de átlagos növekedése némileg meghaladja azokét.

núsága) szerint a világgazdasági visszaesések során – jelentős mértékben a nemzetközi vállalatok érdekei folytán – a termelésben nő a perifériák szerepe (egyres félperifériák fokozott mértékben „helyettesítik” a fejletteket a termelőtevékenységekben), továbbá ilyenkor az export húzóerejének gyengülése miatt valamivel nagyobb hangsúlyt kap a belső fogyasztás és piacbővítés. Ugyanakkor 2012-ben már hatott rájuk a világpiacon kereslet csökkenése és a belső piaci egyensúlyi zavarok (főleg Kína esetében, például a korábbi inflációs hajlam és az ingatlanpiaci buborék, amelyek miatt a kormányzat fékezte a növekedést).

Az igazán nagy kérdés azonban az, hogy *miért húzódik el a globális válság és azon belül, miért erős a fejlett országok recessziós hajlama?* A növekedési válság kitörését követően, 2009-ben a Világgazdasági Kutatóintézetben megvizsgáltuk, hogy korábban mennyi ideig tartottak a pénzügyi krízissel is kísért recessziók és az ezeket követő kilábalási szakaszok. Kiderült, hogy sok ország átlagában (a többnyire számottevő állami mentőcsomagok ellenére) a válság 4-5 évig tartott. Ezen belül a gazdasági *recesszió*, azaz a visszaesés szakasza a legtöbb esetben két, legfeljebb három évet tett ki, és ezalatt a GDP átlagosan 4,8 százalékkal csökkent. Közel hasonló hosszúságú volt az ezt követő *depressziós* vagy konszolidációs szakasz, melynek során a GDP összességében csak 2,8 százalékkal nőtt. A gyorsütemű fellendülés csak ezután, tehát az esetek többségében a válság kezdetét követő 3,5-4,8 év elteltével kezdődött.³

Mit mondhatunk e történelmi tapasztalatok és a jelenlegi folyamatok összevetése alapján a mostani globális válság jelentkezése után hat évvel, a recesszió kezdetét követően közel öt évvel? Azt, hogy valami nem „stimmel”, a folyamatok másként alakulnak, mint korábban, hiszen akkor küzd a világgazdaság és azon belül elsősorban a fejlett centrum az elhúzódo növekedési és sok tekintetben egyensúlyi krízissel, amikor a korábbi tapasztalatok nyomán már a fellendülésnek kellene következnie.

A jelenlegi helyzet sajátosságai szerintünk a következők. A 2008 folyamán kezdődött gazdasági lassulás, majd ugyanezen év őszén indult hirtelen gazdasági visszaesés – ehhez kapcsolódóan a közeli bankcsődhullám lehetősége, a nagy pénzügyi csoportok segítségkérő nyomása az államokra, az ingatlanpiac összeomlása, egyes iparágak válsága – hirtelen beavatkozásra készítette a világgazdaság vezető hatalmait. A gazdaságtörténelemben példátlan nagyságú mentőcsomagokat hirdettek meg. A költségvetési expanziót monetáris egészítette ki.

Paradox módon, a soha korábban nem látott nagyságú (keynesi típusú) állami beavatkozás, a veszteségek „társadalmásítása” mentette meg a neoliberais korszakban

³ Norvégiában és Japánban azonban a kilencvenes években 7, illetve 10 évig tartott a válság, míg Thaiföldön és Dél-Koreában csak 1-2 évig. Azt is ki kell emelni, hogy Európa a tapasztalatok szerint szinte a többi térséggel egyidejűleg kerül recesszióba, de csak 1,5-2 éves késéssel szokta követni az Egyesült Államokat a fellendülésben. Továbbá hangsúlyozandó, hogy a pénzügyi szektor teljes stabilizálásához átlagosan 7(!) évre volt szükség a válságok kezdetétől számítva. A válságok alatt az államadósság pedig átlagosan 80 százalékkal nőtt! (Lásd Farkas [2009].)

felhalmozódott – ugyancsak példátlan – ellentmondások és egyensúlyhiányok miatt kiobbant válság során a világgazdaságot az 1929–33-ashoz hasonló teljes összeomlástól, a reáliakkal nem fedezett „holt” tőkék általános és nagyarányú elértéktelenedésétől. Ezzel (egyelőre) alapvonásaiban megóvta a neoliberais korszak nagy válsághoz vezető gazdasági működési módját, érdekviszonyait és ellentmondásait.

A válság éveit során (részveszteségek ellenére összességében) nem csökkent, hanem tovább nőtt a robbanásveszélyes pénzügyi luftballon. A pénzügyi spekuláció továbbra is magasabb jövedelemmel kecsegtet, mint a termelő- és szolgáltatótevékenység. Ennek következtében a hatalmas tőkeinjekciókkal megmentett bankok és egyéb pénzügyi intézmények az egyre lazább monetáris politikák, a viszonylagos pénzbenőség ellenére továbbra sem finanszírozzák kellő mértékben a termelést, a globális banki hitelállomány stagnál.⁴ A termelő cégek egy része a szabad eszközeit a korábban is nagyobb mértékben fekteti pénzügyi ügyletekbe (mint az a sajtójelentések szerint például a Volkswagennél történik), annak érdekében, hogy ellensúlyozza egyéb termelőveszteségeit, jövedelemkieséseit. A termelés alulfinszírozottsága miatt nem mennek végbe azok a szerkezeti változások, amelyek az új technikák (a nanotechnológia, a biotechnológia, a mikroelektronika magasabb szintjének) bevonásával újabb fellendülést tennének lehetővé.

A fejlett országok – a mentőcsomagok finanszírozása és államháztartási bevételeik apadása miatt – mára jobban eladósodtak, mint általában a fejlődő országok, összességében lényegesen magasabb az adósságrátájuk. Ha továbbra is növelik adósságaikat, és ezzel előre menekülnek, ösztönzik a gazdasági növekedést, mint az Egyesült Államok, akkor egyensúlyi helyzetük romlik, állami bevételeik egyre nagyobb részét köti le az adósságtörlesztés. Ha megáll a növekedésük a megszorítások és ezzel az eladósodás fékezése révén, a bevételeik is visszaesnek, az adósságműtatók ebben az esetben is romlanak (mint Görögországban). Se előre, se hátra. *Sem a megszorítások, sem a mesterségesen teremtett tőkebőség nem hoz megnyugvást.* Ugyanez a kettős lehetetlenség, csapdahelyzet vezetett sok fejlődő országban újra és újra a fizetési és növekedési válságokhoz a nyolcvanas évektől.⁵ E tekintetben különösen nehéz helyzetben vannak például az európai déli félperiféria erősebb függésnek kitett országai, melyek növekedésösztönzésre nem gondolhatnak, s a lefelé húzó adósságszpirál foglyai.

A tanulságokat összefoglalva megállapítható, hogy a gazdasági mentőcsomagok megmentették a világgazdaságot a nagyobb, két számjegyű visszaeséstől (a válság 1929–33-ashoz hasonló lefolyásától), de az egyensúlyi helyzetet javítani tudó dinamikát (GDP-növekedést) csak egyetlen évre tudták felpumpálni. A kapitalizmus je-

⁴ Az Egyesült Államokban 2012-ben 2,5 százalékkal nőtt, az euróövezetben 1-2 százalékkal csökkent (*IMF* [2013] 5. old. 1.4 grafikon).

⁵ A pénzügyi luftballon tartósságának tényadatairól, a termelés finanszírozásának nehézségeiről, a szerkezeti változások elmaradásáról, az állami költségvetések felborulásának okairól, a neoliberais modell válságáról lásd részletesebben *Farkas* [2012b].

lenlegi modelljének ellentmondásai tovább hatottak. Nem oldódtak meg, sok tekintetben újra kiéleződtek a válsághoz vezető feszültségek. Miközben a válságkezelés révén a legnagyobb pénzügyi tőkés csoportok és a transznacionális társaságok többnyire jól vannak, profitjaik szárnyalnak, részesedésük gyorsan nő a létrehozott nemzeti jövedelemből, aközben a fejlett országok többsége és a lakosság nagy része a jövedelemveszteségek, gazdasági stagnálás miatt szenved.

A fejlett országok a sok évtizedes hatások mellett, melyeket az előző pontban érintettünk, a jelenlegi válság lefolyásának most bemutatott sajátosságai miatt küzdenek súlyosbodó növekedési zavarokkal a válság ötödik évében. 2011–2012-ben immár a felemelkedő félperifériás országok dinamikája is csökkent, belső problémáik mellett elsősorban az exportlehetőségeik szűkülése folytán.

3. A gazdaságpolitikák rövid távú hatásai

Korszakunkban tehát két alapvető gazdaságpolitikai modell létezik a gazdasági nehézségek és egyensúlyhiányok kezelésére.

A legfejlettebb, legtökeerősebb országok a gazdaságösztönzés, a keresletteremtés módszereit helyezik előtérbe. Egyelőre tehetik, mert a mai „játékszabályok” szerint olcsón tudják finanszírozni magukat (állampapírjaikat) és újabb (akár külföldi) hiteleket tudnak felvenni, annak ellenére, hogy nagyon magas a bruttó adósságrátájuk: 2012 végén az Egyesült Államoké 106,7 százalék, Japáné 237,9 százalék, Németországé 82,0 százalék volt (*IMF* [2013] 161. old.). Továbbá, például az Egyesült Államok GDP arányában számított költségvetési deficitje 2012-ben 8,5, Japáné 10,2, az euróövezeté 3,6, a fontosabb fejlett országoké együttesen 7,0 százalékos volt, ezért az adósságrátájuk tovább növekszik (*IMF* [2013] B. Statisztikai Melléklet 8. old.).

Ugyanakkor a második országcsoporthoz, a jellemzően a legfejlettebb országok bankjainak tartozó (köztük európai) *perifériák és félperifériák* jelentős kamatfelárakat fizetnek a refinanszírozás, a görgetés érdekében. Ráadásul, fizetési nehézségek esetén a „trojka” a perifériás országok külső hiteltörlesztési képességének megőrzése (valójában tehát a centrum bankok és befektető társaságaik) érdekében megszorításokat ír elő, ami csökkenti a jövedelem és a kereslet „termelését”. Negatív spirál alakul ki: a csökkenő jövedelemből a korábbi fizetési képesség is gyengül, ami újabb megszorításokhoz „vezet”, és így tovább.

Mindez a 3. táblázatban követhető. *Azon országokban, ahol az elmúlt két évben a GDP emelkedett, a belső piac (lakossági fogyasztás, beruházás, ipari termelés, termelékenység) is bővült.* Pontosabb azonban, ha azt jelentjük ki, hogy a gazdasági növekedés feltétele a belső termelés bővülése, a termelésfejlesztés és a keresletnöveke-

dés volt. Természetesen az exportbővülésnek (vagy éppen -csökkenésnek) is volt hatása, de nem mondható az, hogy ez volt az elsődleges. A kivitelnek ugyanis a GDP realizálásában még a kis országokban sincs általában akkora súlya, mint a belső piacnak. Olaszországban, Portugáliában és Magyarországon a bővülő export ellenére recesszió mutatkozott, tehát a GDP csökkenésének oka a belső piac szűkülése volt. Japánban az export jelentős csökkenése ellenére ingadozva stagnált a GDP az elmúlt két évben, mert a gazdasági növekedés – igaz gyenge – belső hatótényezői ellentételezni tudták a kivitel csökkenését. Azokban az országokban azonban, ahol a belső piac, főleg a fogyasztás szűkült, általában a GDP is csökkent. Mintánkban Szlovákia a kivétel, ahol az export és az azt segítő beruházások, valamint az ipar gyors bővülése ellentételezni tudta a lakossági fogyasztás – egyébként nem jelentős – mérséklődését.

3. táblázat

*A GDP és hatótényezői 2011-ben és 2012-ben
(százalékos növekedési ütemek két év alatt)*

GDP és hatótényezői	Egyesült Államok	Japán	Németország	Olaszország	Portugália	Lengyelország	Magyarország	Szlovákia	OECD
GDP	3,34	0,33	2,21	-3,07	-4,81	4,79	-1,41	4,07	2,12
Magánfogyasztás	3,45	2,09	1,50	-5,76	-10,98	2,12	-0,81	-1,29	1,71
Kormányzati fogyasztás	-3,57	3,55	3,04	-0,42	-11,05	-1,03	-2,19	-3,90	-0,40
Beruházás	10,27	6,05	1,70	-10,26	-26,74	2,81	-5,96	7,58	3,34
Export	6,14	-7,80	10,16	4,79	6,36	8,79	2,25	15,63	5,30
Ipari termelés	3,84*	-5,85*	-0,16	-3,15	-8,17	6,61	-0,11	10,85	2,30**
Termelékenység	1,71	8,94	0,19	-3,26	0,39	7,72	-1,72	3,76	(1,50)***

* 2011. II. negyedévtől számított hét negyedév adatai.

** Becsült adat.

*** 2011. évi összesen adat 2010-hez képest.

Megjegyzés. Helytakarékosság céljából egyrészt csak néhány jellemző országot és Magyarországot vontuk be a táblázatba, továbbá bemutatjuk az OECD-országokról összesített – de még nem teljes – számsorokat. Görögország adatai hiányosak, ezért helyette a hasonló gondokkal küzdő Portugália szerepel, s ugyancsak tanulságosak a nehéz helyzetű Olaszország adatai is. A gazdasági növekedést az Egyesült Államok, Németország, Lengyelország, valamint a hazánkkal közvetlenül konkuráló Szlovákia példázza, Japán pedig a régóta tartó stagnálás esete. Másrészt az eredeti tanulmányban a növekedés hatótényezőinek (2011. és 2012. évi) összesen nyolc negyedévi adatai is szerepeltek, ami további következtetésekre adott lehetőséget.

Forrás: Az Eurostat, az Egyesült Államok Munkaerő-statisztikai Hivatala (US Bureau of Labour Statistics) és a Japán Termelékenységi Központ (Japan Productivity Center) adatai, valamint az OECD StatExtracts fő globális mutatói (principal global indicators) alapján saját számítás a negyedév/negyedév-adatokból képzett láncindex alapján.

Érdeemes megvizsgálni a *Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD) országainak*

összesített számaikat. A most használt internetes adatbázisunkban ezekre vonatkozóan nem teljesek az iparról és a termelékenységről elérhető adatok. *Mindazonáltal bizonyító erejű, hogy a globális GDP kétharmadát előállító OECD-országocsoport egészében a belső és a külső növekedési tényezők egyaránt szerepet játszottak a gazdasági növekedésben.* A 2011 első és 2012 utolsó negyedévéig tartó időszak adatainak összegzésével a bruttó hazai termék az OECD 33 tagországában összesítve nagyon mérsékelten, 2,1 százalékkal nőtt, ebből 2012-ben csak 0,7 százalékkal. A vizsgált két év alatt a növekedés belső gazdasági hatótényezői közül a lakossági fogyasztás 1,7 százalékkal, a beruházások 3,3 százalékkal bővültek, az ipari termelés pedig kb. 2,3 százalékkal. A sokkal kisebb súlyú állami fogyasztás minimálisan, 0,4 százalékkal csökkent. Végül ebben a két évben az OECD-országok exportja összesen 5,3 százalékkal bővült.

Ezek az arányok nagyjából megfelelnek a hosszabb távú, válság előtti trendeknek azzal a kiegészítéssel, hogy akkor még az ütemek gyorsabbak voltak. A legfejlettebb térségekben a lakossági fogyasztás dinamikája általában ötödével elmarad a hazai termék bővülésétől, a beruházások és az ipari termelés azonban gyorsabban emelkedik annál. *A 2011 és 2012 közötti – itt nem közölt – negyedéves adatok ugyanakkor arról tanúskodnak, hogy a gazdasági növekedés belső tényezői elgyengültek 2012 második negyedévével kezdve: az OECD egészében stagnáltak a beruházások, és csökkent az ipari termelés.* Ezzel veszélybe kerül(t) a gazdasági növekedés, s a recesszió – mint tudjuk – még nagyobb és kiszámíthatatlan szerkezeti és egyensúlyi problémákhoz vezetne. Ezért döntött az amerikai Szövetségi Tartalék Rendszere (Federal Reserve System – FED), a japán és nem különben az Európai Központi Bank az erőteljes monetáris lazítás, gazdaságösztönzés mellett az elmúlt időszakban.⁶

Ami a gazdasági növekedés külső tényezőjét illeti, az export dinamikája, mint jelenleg az OECD-országok összesített adatainál, általában 2-3 szorososan meghaladja a GDP növekedését. Ugyanakkor, mivel az export csak a GDP kevesebb, mint ötödét teszi ki az OECD-országok összességében, a belső piacnak, fogyasztásnak és termelésnek legalább akkora, inkább nagyobb a szerepe a növekedés fenntartásában.

Miközben a fejlett térségek előre menekülnek (igaz elodázva a nagy szerkezeti változásokat), *a kevésbé fejlett országok az (állam)adósságok törlesztése érdeké-*

⁶ A monetáris lazítás nagyságát mutatja a forgalomba kerülő pénz mennyisége. Jelenleg csak részinformációk állnak rendelkezésünkre, de ezek megdöbbentők. A gazdasági expanziót folytató országok központi bankjai meglehetősen gyors ütemben teremtik a pénzt, mely a legjobban az M1 (készpénz + látra szóló betét) mennyiségével jellemezhető. Az Egyesült Államokban az M1 2011 második felében közel 20 százalékkal volt magasabb, mint egy évvel korábban, 2012 végén pedig további 12-13 százalékkal haladta meg az egy évvel korábbit. 2012 végén az M2 (M1 + lekötött betétek) 7 százalékkal szárnyalta túl a megelőző évet, ami szintén többszöröse az inflációnak (<http://www.shadowstats.com/> június 4-ei adatok). Eurostat-adatok alapján az euróövezetben az M1 2012 végén 6,4, 2013 áprilisában már 8,5 százalékkal volt nagyobb, mint egy évvel korábban; ez ugyancsak többszöröse az inflációnak, ráadásul recesszióba került térségről van szó (Eurostat, letöltve: 2013. június 4.).

ben valamilyen hihetetlenül rövid távú szemlélet miatt – pontosabban a hitelezők mindenek feletti érdekérvényesítése folytán – kényszerülnek nemzetközi jövedelembevételük gazdaságtalan növelésére,⁷ a rövid távú törlesztési képességük javítására. Megszorító politikát kell alkalmazniuk akár a belső gazdaságuk fejlesztésének, dinamikájának kárára is.⁸ Az önként vállalt vagy kívülről kényszerített megszorító politika esetén nem egyszerűen a nemzetgazdasági belső és külső mérlegek egyensúlyának javításáról van szó, hiszen például Írország és Spanyolország esetében ezek korábban lényegében megfelelő állapotban voltak. Egyszerűen a spekulációs tőke kihasználja a nehezebb helyzeteket, adott esetben az ingatlanpiaci nehézségeket, a gazdasági részterületek buborékjainak kipukkadását, s az országból jelentős tőkét vonnak ki, keresletük csökkentésével megemelik az állampapírok (refinanszírozási) hozamrátáját, az ország szuverén papírjait leminősítik – és máris megindul a lefelé menő spirál. A nehéz helyzetű országokból fokozott jövedelemkiáramlást erőltetnek, ami a legnagyobb hitelező országok bankjaiba és befektetési alapjaiba áramlik. Működőtőkét vonnak ki, és a külföldi bankok is a centrumuk felé szívják a forrásokat, kevesebbet hiteleznek a periférián. Mindezzel éppen az országok hosszabb távú jövedelemtermelő, finanszírozási és adósságtörlesztési képességét rontják – mint ahogy azt Görögország vagy Portugália példája már világosan bizonyítja.

A világgazdaság egészében „békeidőkben” is jellemző – még a nemzetközi fizetésimérleg-statisztikákban is tetten érhető, pedig azok nem minden tőkekivonási tételt tartalmaznak –, hogy a jövedelmek, pénzügyi áramlások nettó összege a legfejlettebb országok felé pozitív. Elsősorban az Egyesült Államok finanszírozta ilyen módon több évtizeden keresztül elégtelen belső megtakarítását, növekedését. Ehhez adódik a jelenlegi válságban az adós és növekedési válságba került félperiféria jövedelmeinek megcsapolása (ami részben a fizetési mérlegekben követhető).⁹ Mindez nem értékelhető másként, mint a válsághátrítás rövid távú érdekekből következő mechanizmusaként, ami azonban összességében növeli a világgazdasági feszültségeket, bizonytalanságokat, és erősíti a recessziós folyamatokat. A kígyó ezzel a saját farkába harap. Ugyanez mondható el az euróövezetről. A hitelező centrum az euróövezetben is a félperiféria törlesztési képességének erőltetésével menti saját bankjait, s eközben a nehéz helyzetű félperiféria országait egyre nehezebb gazdasági helyzetbe kényszeríti.

⁷ Az export növelése érdekében a hazai termékek árát, azaz a hazai munkaerőt leértékelik például a bérek csökkentésével, a hazai valuta árfolyamának alacsonyan tartásával.

⁸ A nemzetközi szakirodalomban is erős a megszorításokat és a kénysztörlesztéseket ellenző közgazdászok, köztük két Nobel-díjas, *Paul Krugman* [2011] és *Joseph E. Stiglitz* [2013] hangja. A témáról lásd még *Blyth* [2013] friss könyvét és például *Stiglitz* [2003], *Went* [2003], *Krugman* [2012] magyarul is megjelent műveit.

⁹ A nyolcvanas évek elejétől elsősorban a szegényebb fejlődő térségek szenvedtek ettől a kényszeres adósságtörlesztéstől, a kamatos kamat folytán egyre csak növekvő adóssághegyektől. Az utóbbi fél évtizedben, a válság kitörése óta, főleg az európai félperiféria nyögi az ilyen tehertételt. Lásd *Artner* [2013].

4. Növekedési kilátások 2013-ban

2012 folyamán *a legfejlettebb országok* növekedésének feltételei az állami erőfeszítések ellenére rosszabbodtak, 2012 második negyedévéől növekedésük fékeződött, összességükben közel stagnáltak három negyedéven át, 2012 végéig. Ezen belül – mint szó volt róla – az Egyesült Államok lassan ugyan, de növekedett, az EU-térség és Japán azonban recesszióval küzdött. *2013. év első negyedévében némileg javult a helyzet*: az OECD National Account Statistics adatain alapuló, előzetes becslés szerint 0,4 százalékkal nőtt az OECD-csoport GDP-je az előző negyedévhez képest, ami éves szintre átszámítva 1,6 százalékos lassú növekedési ütemnek felel meg.

Ehhez azonban a legfontosabb szereplők agresszíven laza, de ellentmondásos következményekkel járó pénzpolitikája kellett. A FED decemberben az ún. QE3 értékpapír-felvásárlási (pénzteremtési) program havi összegét 85 milliárd dollárra növelte. Ennek segítségével az Egyesült Államok 2013 első negyedévében kb. 0,6 százalékkal emelte a GDP-jét az előző negyedévhez képest. Japán új kormánya hatalmas, az amerikaiit mintegy háromszorosan meghaladó lazítási programot hirdetett a folyó év áprilisától. Ennek előzetes beharangozása már az első negyedévben gyengítette a jen árfolyamát, aminek segítségével az export és általában a gazdaság növekedésnek indult (+0,9%). Az Európai Unió és azon belül az euróövezet 2012 folyamán és 2013 első negyedévében (–0,2%) is recesszióval küszködött. Az EKB mindaddig főleg a kamatcsökkentéssel próbálta ösztönözni a gazdaságot (folyó év májusának elején az euró történetében példátlanul alacsonyra, 0,5 százalékra csökkentette az irányadó kamatot, ezzel a versenytársak nullához közeli rátájához közelítette azt). Közvetlen Monetáris Tranzakciók (Outhright Monetary Transactions) programjának keretében már 2012-ben tett lépéseket az euróövezeti országok állampapírjainak felvásárlására, de nem közvetlenül, csak a másodlagos piacon, ezt azonban elvileg korlátlan méretekben teheti. Látható azonban, hogy az eddigi lépések nem elegendők a növekedés beindításához és a megingott helyzetű, eladósodott európai országok konszolidálásához.¹⁰ Új fejlemény, hogy a bank elnöke, *Mario Draghi*, az említett kamatcsökkentéssel egy időben bejelentette: keresik a módját annak, hogy az EKB a bajban lévő tagállamok állampapírjaiból közvetlenül vásárolhasson, ez ugyanis ma még nem lehetséges a hatályos szabályozás szerint. Végül hozzá kell tenni itt is azt az egyáltalán nem mellékes tény, hogy a forgalomban lévő pénzmennyiség mind a három fő erőközpontban gyorsan, az inflációt jóval meghaladó ütemben nő.

Összességében a legfejlettebb centrumok a világgazdaság 2011–2012. évi elbizonytalanodása után újra a keynesi típusú állami gazdaságösztönzés erősítésének út-

¹⁰ Természetesen a legfontosabb probléma nem önmagában az ösztönzés hiánya, hanem az EU versenyképességének erodálódása és az egyensúlyi zavarok sokasága.

jára kényszerültek. A pénzpumpák növekedési hatása azonban gyenge: a tőzsdék, a részvényárak és a legutóbbi hónapokig a nyersanyagárak szárnyaltak, a bankok többsége az olcsó állami pénzek birtokában magas profitokat realizál, a Nemzetközi Fizetések Bankja által kimutatott spekulációs pénzmozgás negyedével nagyobb, mint a 2007–2008-as válság idején volt, a termelés hitelezése azonban továbbra is gyenge. A tökebőség a jelenlegi helyzetben nem oldja meg a szerkezeti problémákat (például hatalmasak a felesleges, kihasználatlan kapacitások), a kereslethiányt, a reálfedezet nélküli pénzügyi luftballon és spekuláció elszívó hatását, sok tekintetben tovább növeli a feszültségeket, például az államadósságok duzzasztásával. Az adósságráta növekedése mellett ezért is kerül napirendre lassan az Egyesült Államokban a QE3 gazdaságösztönző program méretének csökkentése, esetleg kivezetése. Már az ezzel kapcsolatos találgatások is az üzleti bizalom gyengülését hozták, ezért inkább csak elhúzódó, fokozatos visszavonása valószínű.

Az európai integráció fizetési nehézségekkel küzdő, nemzetközi mentőcsomagokra szoruló vagy ehhez közeli helyzetben lévő déli országai továbbra is súlyos recesszióval, W alakú, ugyanakkor elhúzódó válsággal küzdenek, s ebben – mint már többször hangsúlyoztuk – közrejátszik a rövid távú fizetési képesség túlzott erőltetése, a megszorító politika. 2012-ben az Európai Unió 27 tagországa közül 12-ben csökkent a GDP, jórészt a fizetési nehézségekkel küzdőkben. Görögországban 2008 óta, Portugáliában és Spanyolországban egy-egy éves megszakítással 2009 óta, Olaszországban másfél éve tart a visszaesés, de az ország valójában a 2008-as növekedési válság óta csak vergődik. Az exportlehetőségek szűkülése, a megszorítások és belső problémák miatt a kelet-közép-európai térség dinamikája is csökkent 2012-ben (Csehország, Magyarország, Szlovénia pedig recesszióba került). Az itt felsorolt déli és keleti peremországok közül csak Magyarországon indult némi növekedés 2013 első negyedévében, a többi országban tovább esett a gazdasági tevékenység.

A korábban igen dinamikus *ázsiai és latin-amerikai félperiféria növekedési üteme* belső egyensúlyhiányok és „buborékosodások” mellett mindenekelőtt a világgazdasági kereslet mérséklődése folytán *csökkent 2012-ben*. A BRICS-országokat (Brazíliát, Oroszországot, Indiát, Kínát és Dél-Afrikát) nézve is megállapítható volt az ütemcsökkenés a korábbi évekhez képest: a Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund – IMF) adatai szerint Brazília esetében 0,9, Indiában 4,0, Kínában 7,8, Oroszországban 3,4, Dél Afrikában 2,5 százalékos volt a növekedés 2012-ben (IMF [2013] 153–155. old.).

Ezzel el is jutottunk a világgazdasági növekedés rövid távú kilátásainak elemzéséhez. A 2. táblázat két prognózist készítő intézmény, az IMF és a londoni Economist Intelligence Unit (EIU) előrejelzéseit tartalmazza. Mindkettő szerint a folyó évben összességében hasonló a világgazdaság növekedési üteme, mint 2012-ben volt. Ez azt jelenti, hogy valutaparitáson összegezve 2013-ban csupán 2,1–2,5 százalékos körüli lesz a globális növekedés, ami jóval elmarad a válság előtti és a 2010. évi

4-5 százalékos ütemtől. Vásárlóerő-paritáson pedig Földünk teljes GDP-je 3,1-3,2 százalékkal emelkedik.¹¹

A két intézmény folyó év áprilisi, illetve májusi prognózisai szerint *2013-ban a fejlett országok növekedési üteme is hasonló lesz, mint az előző évi*. Az IMF áprilisi vásárlóerőparitás-adatai alapján az Egyesült Államokban 1,9, az EU-ban stagnáló, Japánban a tavalyinál kisebb, 1,6 százalékos növekedés várható. Az EIU pár héttel későbbi számai szerint azonban az Egyesült Államok növekedése is inkább minimálisan csökkenő ütemű lesz, az euróövezet növekedési válsága pedig elmélyülhet. A feltörekvő és fejlődő országok e prognózisok szerint 2013-ban vásárlóerő-paritáson 5,3 százalék körüli növekedést produkálnak, ami minimálisan jobb érték, mint az előző évben volt. E nagy csoporton belül azonban jelentős a szórás. Közép- és Kelet-Európa lesz a leglassúbb 2,1 százalékos várható ütemével. A Független Államok Közösségének térsége évi 3,4 százalékkal bővül, ezen belül Oroszország évi 2,8-3,4 százalékkal. Ázsia 7, Kína talán közel 8, India 6 százalékkal szárnyal tovább. Latin-Amerika némileg gyorsul, a folyó évben, 3,5 százalékos (Brazília várhatóan 3 százalékos) bővülést produkál. A Közel-Kelet Észak-Afrikával 3 százalék közeli, Fekete-Afrika 4-5 százalékos ütemben nő.

E számoknál azonban fontosabb a világgazdaság helyzetének tartalmi értékelése.

Az IMF legfrissebb világgazdasági jelentése szerint valamivel javult a világgazdaság helyzete az elmúlt fél év során (*IMF* [2013]). Két akut probléma legalábbis egyelőre megoldódott: megmenekült az euróövezet, és az Egyesült Államok elkerülte a fiskális szakadékot. A globális pénzügyi stabilitás erősödött, de ennek növekedésgeneráló hatása a fejlett országok esetében még nem biztos a magas költségvetési aktivitás (hiány) és az állami adósságráták növekedése ellenére. Elsősorban a felemelkedő és fejlődő országok gazdasági dinamizmusa biztató 2013-ban. *Az IMF négy rizikótényezőt emel ki*: az euróövezet kiigazítási fáradságát; az Egyesült Államokban és Japánban a monetáris lazítás konszolidációs és növekedési stratégiával való párosításának hiányát; a laza monetáris politika esetleges inflációs és buborékosodási következményeit; a felemelkedő országokban a beruházási tevékenység esetleges szűkülését.

Az EIU prognosztikai szolgálata a vezető országok laza gazdaságösztönző monetáris és fiskális politikájára hivatkozva korábban még reménykedve gondolt 2013

¹¹ *A valutaparitások összegzés esetén a hivatalos valutaárfolyamokkal számolnak, általában dollárban súlyozva összesítik az egyes országok GDP-jének növekedési ütemét. E módszer eredménye erősen függ a valutaárfolyamok sokszor jelentős ingadozásától. A vásárlóerő-paritások módszere (purchasing power parity – PPP) azt veszi alapul, hogy mennyi árut és szolgáltatást lehet venni a létrehozott jövedelemből. Ez tehát kiiktatja az árfolyamok ingadozásait, egyben korrigálja a félperiferiás és elmaradottabb országok valutáinak tendenciális alulértékelttségét (az ún. Balassa–Samuelson-hatást). Ugyanakkor a vásárlóerő-paritások módszere eredménye függ a (nemzetközileg nem standardizált) számítási módszertől: az árbázistól, az árukostól, stb. A tapasztalat szerint a PPP-alapú összegzésekből többnyire magasabb GDP-számok és gyorsabb növekedési ütemek adódnak a gyengébben fejlett országokra nézve, mint a másik módszerrel. A 2. táblázatunkban például – érthetően – Fekete-Afrika esetében tér el legjobban a vásárlóerő-paritáson, illetve valutaárfolyamon összesített GDP-növekedési ütem.*

második felére és 2014-re, amikor a növekedés jobban beindulhat (EIU [2013]). E tekintetben májustól már nem volt olyan bizakodó, a szinkronizált növekedést már nem tartotta valószínűnek. A bőséges pénzellátás ugyan megszilárdítja a bankszektor helyzetét és lendített a részvényárfolyamokon, de pillanatnyilag még nem hozott gazdasági fellendülést; legfeljebb az Egyesült Államokban vannak ennek jelei, bár Japán is reménykeltő. Ugyanakkor az Európai Unió a világgazdasági növekedés legfontosabb fékje. További figyelmeztető Kína lassulása, Oroszország növekedésének akadozása. A kelet-európai térségben és általában a fejlődő világban a mérsékelt világpiacon kereslet és a külföldi bankok pénzkivonása, gyenge hitelezési gyakorlata fékezi a növekedési lehetőségeket. A gazdasági nehézségek közepette világszerte szaporodnak a nemzetközi politikai konfliktusok.

Nouriel Roubini [2013], a gazdasági jövőelemzéseiről híres tudós legutóbbi nyilvános elemzésében sorra veszi a legfontosabb világgazdasági szereplőket. Az Európai Unióval kapcsolatban ugyan konstatálja az euróövezet viszonylagos stabilizálódását, de azt állítja, hogy az európai periféria (ezt a kifejezést Roubini is használja!) és a centrum korábbi konszenzusa megbomlott. Németország és például Hollandia már nem hajlandó a perifériát úgy finanszírozni, mint korábban, ezt a ciprusi mentőprogram mutatja, ahol a banki betétesekkel is fizettettek. A periféria pedig a jelentős tüntetésekkel, az „establishmentellenes” erők, a szélsőségek erősödésével mutatja meg, hogy elege van a megszorító politikából. Japánban konstatálja a defláció leküzdését, de nem biztos a laza monetáris és fiskális politika hatékonyságában. A fejlett országok közül csak az Egyesült Államok helyzetét tartja igazán biztatónak. A felemelkedő országok nehézségeire hivatkozva a BRICS-országok államkapitalizmusát folytathatatlannak tartja.¹²

A fontosabb prognosztikai intézmények elemzéseit tehát a követhető, követendő gazdaságpolitika és lehetséges hatásai alapján határozzák meg a növekedési kilátásokat, de azok alapján sem túl optimisták. A megszorító, neoliberális politika erőltetése meggyengült – elsősorban a fejlett országokra vonatkozóan. Ma már többnyire a felemelkedő és fejlődő országoknak is a lakossági fogyasztás óvatos ösztönzését, a lassú pénzmennyiségi és költségvetési expanziót javasolják. Ugyanakkor azonban a hitelezési kockázatok mindennapjaiban – a hitelezők érdekeinek megfelelően, súlyosbítva a helyzetet – továbbra is megszorításokat követelnek.

Végül még hangsúlyozni kell, hogy a nemzetközi intézményi prognózisok készítői elemzéseiket nem kötik össze a jelenlegi helyzet kialakulását meghatározó tényezők hosszabb távú elemzésével. A szerkezeti és arányossági feszültségeket, (például a buborékosodást, a pénzügyi luftballon újabb felfúvódását, a felesleges kapacitásokat stb.) és a társadalmi mozgásokat ugyan említik, de azokat nem vizsgálják széles

¹² Ezt a világgazdaság elemzőjeként teljesen alaptalannak tartom. Éppen ellenkezőleg: a fejlesztő állam koncepciója a válság nyomán a reneszánszát éli a nemzetközi szakirodalomban.

összefüggésrendszerben. Jelen cikkünkben a hosszú távon ható tényezőket is figyelembevevő sokdimenziós vizsgálathoz próbáltunk némileg hozzájárulni.

5. Összefoglalás és következtetés

Hosszú táv. A világgazdaság és azon belül a fejlett országok gazdasági növekedésének lassú ütemét sok évtizedes gazdasági folyamatok önmagukban is meghatározzák. E tendencia háttérében a legnagyobb tőkéscsoportok és államok érdeke, a neoliberais gazdaságfilozófia és következményei, a pénzügyi luftballon, az állami jövedelmek relatív apadása, a halmozódó makroegyensúlyi feszültségek, az általános eladósodás, a globális keresletet fékező tényezők és részben a termelés félperifériákra telepítése húzódik meg. A perifériás és félperifériás országok növekedési üteme azonban a kétezres években újra gyorsult, ami részben a nemzetközi munkamegosztás változásaiból, a külföldi beruházásokból és részben a periféria egyes országainak és térségeinek tudatos gazdaságpolitikájából adódott, s amiben közrejátszott a félperifériák válságok időszakában fokozottan felszínre kerülő helyettesítő szerepe is.

Középtáv. A jelenlegi világgazdasági válság elején meghirdetett állami mentőcsomagok ideiglenesen fellendülést okoztak 2010-ben, de elodázták a felesleges tőkék leírását (a hatalmas pénzügyi buborék és a nem kihasznált termelőkapacitások megszüntetését). Nem következett be nagy összeomlás, de a szerkezeti feszültségek – pénzügyi felfuvalkodottság, költségvetési hiányt előidéző modell, állami eladósodás fokozódása stb. – fennmaradtak. Ezek a középtávú folyamatok, strukturális elmevedések növekedési csapdahelyzetet teremtenek. Elodázzák a fellendülést, a növekedési válságot elhúzódóvá teszik, sőt, növelik a globális gazdaság törekenységét, egy újabb általános mélyhullám lehetőségét. Elsősorban ezért csökkent a centrumországok növekedési üteme 2011-ben és 2012 első felében, ezért jutott immár növekedési válságba az Európai Unió.

Rövid táv. Az állami gazdaságpolitikák rövid távú hatásai és különbségei a növekedést befolyásoló hatótényezők alakulásában érhetők tetten (ezeket csak a fejlettebb világra rendelkezésre álló adatok alapján tárgyaltuk). Az elmúlt kétéves időszak adatainak vizsgálata azt mutatja, hogy a legtökeerősebb és egyben hitelező országokban összességében anticiklikus gazdaságpolitikát folytattak, s ugyanakkor némileg fokozódó jövedelemátcsoportosítás valósult meg a félperifériás országokból. Ezzel a politikával, az állami mentő- és gazdaságösztönző csomagokkal, a monetáris lazítással, a kedvezőtlen világgazdasági körülmények és bizonyos egyensúlyi nehézségeik ellenére, a fejlett országok 2012 közepéig még fenn tudták tartani gazdasági növekedésüket, de nem tudták megakadályozni a lassulást. Ezért most újra a laza (ösztönző) monetáris politika eszkö-

zével élnek, de ennek növekedésgeneráló hatása a mai helyzetben kicsi. Az euróövezeti periféria a megszorítások nyomán súlyos válsággal küzd. A BRICS-országok növekedése is csökkenőben van elsősorban a világgazdasági kereslet mérséklődése folytán.

A kapitalista gazdaság viszonylagos egyensúlyának feltétele a növekedés, legyen szó akár a legfejlettebb, akár a legelmaradottabb országokról.¹³ Növekedés híján, főleg a recesszió időszakában a költségvetési, nemzetközi fizetési, eladósodási problémák hatványozottan jelentkeznek. A világgazdaság jelenlegi helyzetében azonban nem látszik lehetségesnek a növekedési „békekorszak” visszatérte, részben éppen azért, mert az aránytalanságok már olyan nagyok, hogy az adott működési mód keretei között nem kezelhetők, nem oldhatók a szükséges mértékben. A reálgazdasági növekedés motorjának fűtőanyagai elcsorognak, a hipertrófiás pénzügyi szféra elvonja őket. A növekedés feltételei sem a neoliberais megszorításokkal, sem a masszív állami programokkal nem javíthatók hosszú távon, mert a mai játékszabályok mellett mindkét gazdaságpolitika így vagy úgy növeli a feszültségeket (például az állami adósságszintet). Az IMF legújabb világgazdasági elemzésének bizonytalan gazdaságpolitikai ajánlásai vagy az IMF (ma inkább óvatosan keynesiánus) és Németország (inkább neoliberais) gazdaságpolitikai véleménykülönbsége az elmélet elgyengüléséről árulkodik. A kapitalizmus jelenlegi modelljének növekedési tartalékai tehát kimerültek, alapvető változásnak kell következnie. (Lásd erről még *Simai* [2012].) Még jó, ha ezt a változást nem egy 1929–1933-as válsághoz hasonló nagy összeomlás kényszeríti ki.

Irodalom

- ARTNER A. [2010]: *Válságban a (bér)munka – A munkaerőpiac helyzete és perspektívái a mai világgazdaságban*. MTA Világgazdasági Kutatóintézet. Budapest.
http://real.mtak.hu/3781/1/V%C3%A1ls%C3%A1gban_a_%28b%C3%A9r%29munka.pdf
- ARTNER A. [2013]: *Válságtól válságig – a globális tőkerendszer mechanizmusai*. Műhelytanulmányok No. 99. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézet. Budapest.
- BLYTH, M. [2013]: *Austerity. The History of a Dangerous Idea*. Oxford University Press. Oxford.
- THE ECONOMIST [2013]: 8 June. Economic and Financial Indicators. Output, Prices and Jobs.
<http://www.economist.com/news/economic-and-financial-indicators/21579034-output-prices-and-jobs>
- EIU (ECONOMIST INTELLIGENCE UNIT) [2013]: *Global Outlook Summary*. Global Forecasting Service, Economic Intelligence Unit. 13 May. London. <http://gfs.eiu.com/PastReports.aspx>

¹³ Ez még akkor is így van, ha elméletben tudjuk, hogy a hagyományos értelemben vett gazdasági növekedés kimeríti Földünk eltartóképességét. Ezért olyan zöld és egyenlősítő szociális modellre van szükség, amely osztársadalmi érdekeket előtérbe helyezve, elsősorban az osztársadalmi munkaidőalap tudatosabb elosztása útján lényegesen csökkenti a pazarlást (például a profitérdek miatt hajtott minőségrontást, az alkatrészcsere lehetetlenségét), és egyben oldja a keresleti korlátot.

- FARKAS P. [2009]: A világgazdasági növekedés középtávú scenáriói a válságos évekre. In: *Farkas P. (szerk.): A globális válság: hatások, gazdaságpolitikai válaszok. I. Kötet. Világgazdasági súlyponteltolódások.* MTA Világgazdasági Kutatóintézet. Budapest. 34–59. old.
- FARKAS P. [2012a]: A világgazdasági növekedés tendenciái és hatótényezői 2012 közepén. In: *Farkas P. – Meisel S. – Novák T. (szerk.): A változó világgazdaság – útkeresések, tapasztalatok és kilátások. I. kötet: Globális kérdések.* MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézete. Budapest. 32–56. old.
- FARKAS P. [2012b]: A világgazdasági válság elhúzódságának mélyebb okairól. A pénzügyi egyensúlytalanságok és a modell. In: *Farkas P. – Meisel S. – Weiner Cs. (szerk.): Elveszett illúziók. A világgazdaság tartós válságáról.* Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézete. Budapest. 26–48. old.
- IMF (INTERNATIONAL MONETARY FUND) [2013]: *World Economic Outlook.* New York, Washington, D.C. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/01/pdf/text.pdf>
- KRUGMAN, P. [2012]: *Elég legyen a válságból! Most!* Akadémiai Kiadó. Budapest.
- KRUGMAN, P. [2011]: When Austerity Fails. *The New York Times.* 22 May. http://www.nytimes.com/2011/05/23/opinion/23krugman.html?_r=0
- ROUBINI, N. [2013]: The Global Economy on the Fly. *Economonitor.* 1 April. <http://www.economonitor.com/nouriel/2013/04/01/the-global-economy-on-the-fly/>
- SIMAI M. [2012]: Davos 2012: várakozások, kilátások, és következtetések. In: *Farkas P. – Meisel S. – Weiner Cs. (szerk.): Elveszett illúziók. A világgazdaság tartós válságáról.* Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézete. Budapest. 11–25. old.
- STIGLITZ, J. E. [2013]: Stiglitz Says European Austerity Plans are a 'Suicide' Pact. *The Telegraph.* 9 June. <http://www.telegraph.co.uk/finance/financialcrisis/9019819/Stiglitz-says-European-austerity-plans-are-a-suicide-pact.html>
- STIGLITZ, J. E. [2003]: *A globalizáció és visszasságai.* Napvilág Kiadó. Budapest.
- UNCTAD (UNITED NATIONS CONFERENCE ON TRADE AND DEVELOPMENT) [2010]: *Handbook of Statistics 2009.* New York, Geneva.
- WENT, R. [2003]: *Globalizáció. Neoliberális feladatok, radikális válaszok.* Perfekt. Budapest.

Summary

The growth of world economy has been slowing from the 1960s, decade by decade. However the growth rate of peripheral and semi peripheral countries has been increased again in the 2000s. The study is, among others, about the reasons of these tendencies of many decades. The state bail-out measures resulted in temporary recovery in 2010, but writing-off of unnecessary capital was postponed (termination of huge financial bubble and non-used productive capacity). It caused pitfall situation, made growth dragging (depression) and global economy fragile. The short-term study introduces the effect of economic policies. The examination of data from the past two years shows, those lender countries with strong capital base, followed anti-cyclical policy but the prosperity, is still losing. At the same time for example semi peripheral countries were forced to follow austerity policy. It caused the decreasing or stagnation of GDP in most cases, even if export was dynamic. Finally the study deals with the perspectives of world economy in 2013, on the basis of international institutions' forecasts.